

Karikó Sándor

LUKÁCS-SZIMPOZION SZEGEDEN

– TÍZÉVES A SZEGEDI LUKÁCS-KÖR –

Hovatovább intellektuális bátorság szükségeltetik ahhoz, hogy a jelenlegi gazdasági, politikai, ideológiai, erkölcsi válságok, legalábbis az azokra emlékeztető folyamatok közepette egy szellemi csoportosulás Lukács György életművének tanulmányozására, majd Lukács-konferencia megtartására szerveződjön. A gyors politikai mozgások, a sokszor követhetetlen s érthetetlen átértékelések időszaka különben sem kedvez az átfogó elméletek térnyerésének, a világegészben való gondolkodásmód érvényesülésének. Hát még egy olyan filozófus „élővé” tételének, akiről az járja, hogy nagy „Marx-imádó” volt, és ha egyszer – mai divátáramlat szerint – Marxot temetjük, akkor hűséges tanítványára sem várhat külön sors.

Tiszteletre méltó eltökéltségre vall tehát a Szegeden dolgozó filozófia-oktatók és -kutatók egy csoportjának azon törekvése, hogy szembesüljön Lukács gazdag életművével, különösképpen a hazai és a nemzetközi filozófiai életben egyaránt háttérbe szorított vagy méltánytalanul mellőzött Ontológia-kísérletével. 1979-ben jött létre Szegeden az úgynevezett Lukács-kör, amely szisztematikusan tanulmányozza az életművét, tanulmányokat publikál különböző hazai és külföldi folyóiratokban, tudományos konferenciákon vesz részt, szovjet, nyugatnémet, olasz, svéd és jugoszláv fórumokkal tart kapcsolatokat. 1989. november 16-ára és 17-ére, fennállásának 10. évfordulója alkalmából nemzetközi szimpoziumot rendezett Szegeden.

Azt még a Lukács-ellenes tábor is kénytelen elismerni, hogy nagyformátumú gondolkodóról van szó. Akinek neve éppenúgy nem ismeretlen Európában, mint Ausztráliában vagy Brazíliában. Nemrégiben értesülhettünk arról, hogy például Dél-Koreában is kezd mind népszerűbbé válni Lukács filozófiája. Nemrég fordítottak le négy Lukács-írást németből koreai nyelvre.

A konferenciát *Szabó Tibor*, a Lukács-kör elnöke nyitotta meg. Hangsúlyozta, 10 évvel ezelőtt, alulról jövő kezdeményezésként fiatal, felsőoktatásban dolgozó filozófus-oktatók 10–12 fős csoportja hozta létre a kört. A cél az volt, hogy – egyaránt elkerülve a Lukács-ortodoxia és az életmű valódi jelentőségét alábecsülő vagy teljesen elvető törekvések veszélyét – hozzájáruljon az életmű *korrekt és kritikai* feldolgozásához. A megnyitó beszédet követően *Tőkei Fe-*

renc bejelentette, hogy a Lukács-kuratórium emlékérmét adományoz a Szege- den működő Lukács-körnek. Ugyancsak érmet kapott két fiatal külföldi Lu- kács-kutató: a konferencián is fellépő nyugatnémet *Werner Jung* (1989 novem- berében jelent meg Lukács-monográfiája) és az olasz *Antonio Infranca* (aki kandidátusi disszertációt írt Lukácsból).

A tanácskozás került a protokolláris szempontokat, a különféle „tiszelet- körök” megtételét: műhelymunka folyt, termékeny vitákkal. A program gaz- dag (talán túl zsúfolt is) volt, a résztvevők alapvetően háromfajta megközelítéssel próbálták átfogni s értékelni a hatalmas életművet. Érvényesült a „szakfi- lozófiai” megmérettetés (például a lukácsi munkafogalom problematikája, az Ontológia üzenete, a Prolegómena szabadságkonceptiója), az esztétikai kite- kintés (az esztétika és a lételmélet valamint a nembeliség kérdései), végül a poli- tikai optika nézőpontja (filozófia és politika viszonya – általában; Lukács és a sztálinizmus – konkrétan).

Az alábbiakban nem tudunk beszámolni valamennyi előadásról, még csak érinteni sem lehet a gazdag eszmeцерét. Az elhúzódo viták miatt különben is el kellett tekinteni több előadás meghallgatásától. Mindössze egy problémakört emelnénk itt ki, mellyel több előadó foglalkozott s a hallgatóságból is heves vi- tákat váltott ki: mennyiben jogosult politikai és filozófiai értelemben Lukácsot a sztálini ortodoxia képviselőjének tekinteni?

Többen rámutattak, Lukácsot nem indokolt úgy értékelni, mint a magyar kommunista mozgalom prominens alakja. S az is kevés, ha annyit mondunk, hogy Lukács alárendelte filozófiáját, egész gondolkodásmódját egy politikai mozgalomnak, az ő istenének: a kommunista pártnak (1917-tel kezdődően). Mintha kiszolgált volna filozófiáját egy totalitárius tirranizmusnak (a sztálini irányvonalnak), ami végül is metafizikai büntetthez vezetett. S hasonlóképpen hamis az a kérdésfeltevés, miszerint Lukács elsősorban magyar vagy német vagy esetleg kelet-közép-európai gondolkodó volt-e.

A lukácsi életmű egészének megítélésében abból kell kiindulni (leginkább az Amerikai Egyesült Államokból érkező *Tarr Zoltán* illetve *Bayer József* képvise- ltek ezt az álláspontot), hogy Lukács korszakos, európai gondolkodó volt, akit minden tévedésével, ellentmondásával együtt is a progresszív hagyomá- nyok közé sorol majd a történelem ítélőszéke. Igaztalan lenne őt olyan filozó- fusnak beállítani, mint aki megreked a sztálini ortodoxia szintjén. Noha két- ségtelen, meglévő s élete végéig megőrző messianizmusa bizonyos értelemben védtelenné is tette őt a sztálinizmussal szemben. Talán egyet lehet érteni azzal a megállapítással, hogy Lukács lényegében a sztálinizmus belső ellenzéke volt, hogy tehát semmiképpen nem lehet azonosítani a lukácsi nézeteket a sztálini vulgármarxista ideológiával, hiszen több ponton s keményen bírálta azt. Ugyanakkor az is igaz, hogy a vulgármarxizmus elleni bírálata, Sztálin-kritiká- ja nem tudott következetes és hatásos lenni, mivel a sztálini belső rendszerből kilépné képtelen volt.

A fenti ellentmondásból kiindulva, a szimpozion egyik előadója, *Vajda Mi- hály* élesen fogalmazva tette fel a kérdést: szabad-e a filozófusnak gondolkodá- sát kívülről jövő szempontnak, például politikai mozgalomnak alávetni? Majd konkrétan: mint ismert, Lukács 12 évi szovjetunióbeli tartózkodás (1933–

1945) után hogyan volt képes arra, hogy eladja ezt a rendszert, miközben tudott a sztálini szörnyű bűntettekről s perekről. Lukács tudatosan vállalta az adott politikai doktrínát. Nem úgy, mint Heidegger, aki végül tudott szakítani korábbi nemzeti-szocialista elkötelezettségétől. Lukács egyes műveiben (Az ész trónfosztása, A polgári filozófia válsága, Demokratizálás jelene és jövője) valósággal a megalázkodás orgiáját írja meg – hangsúlyozta Vajda.

Ez a problémafelvetés szenvedélyes vitát váltott ki. Többen azon az állásponton voltak, hogy Lukácsnak ezt az ellentmondásos magatartását differenciáltan kell megítélni. Hivatkozás történt egy konkrét lukácsi évrre: „A részekkel akkor lehet foglalkozni, ha a teljesség nincs veszélyben. El kellett fogadni a pereket is, mert aki Sztálint bírálta, az Hitlernek segített.”

Filozófia és politika, általánosan fogalmazva: gondolat és gondolaton kívüli, külső szempont (korlát) viszonyának kérdéséről van itt szó. Hogy a gondolkodás (filozófia) nem rendeli alá magát a politikának, semmilyen politikai mozgalomnak – ebben a kérdésben konszenzus látszott kialakulni a vitapartnerek között. Nem úgy abban a felvetésben, hogy vajon a gondolkodást alá lehet-e gyűrti valamilyen gondolati izmusnak vagy eszmének (például a kommunisztikus eszmének, a marxizmusnak stb.)?

Az egyik vélemény szerint a gondolat, a gondolkodás az izmusok korlátját sem tűri el, vagyis a filozófus semmilyen eszmének nem rendelheti alá magát. Rossz viszony lenne az. Ugyanis az eszme mi mást jelent, mint gondolatot. A gondolatot viszont, ha következetesek s bátrak vagyunk, mindenképpen végig kell gondolni. S könnyen előfordulhat, hogy az elemzés végén, eredményként éppen az indító gondolat ellenkezőjét kapjuk. A gondolkodás szabadsága azt jelenti, hogy vállaljuk a következetes és könyörtelen vizsgálódást, akár a korábbi nézetünkkel ellentétes gondolati következtetést is. A filozófiának egyetlen kritériuma van (vagy kell hogy legyen): a gondolkodás szabad szárnyalását ne kösse semmi meg. Ha a filozófus elkötelezi magát valamilyen eszmének, az már egyúttal gondolati „izmust” képvisel, az pedig egyfajta rendszert, gondolati megkövesedést, korlátot involvál. Ezért kell a filozófusnak mindenféle eszmei elkötelezettségétől is tartózkodnia.

Mások (például *Mezei György*) azt hangsúlyozták, megfér egymás mellett filozófia s eszmei elkötelezettség. Különösen egy olyan marxizmussal, amelyik megtisztul az évtizedek óta keményen ráarakódott vulgarizált értelmezésektől. Hiszen a marxizmus valójában annyit tesz (megteremtőinek a felfogásában), hogy nyitott a valóság új tényei és a szaktudományok fejlődése iránt, nem tűr semmiféle dogmát és lezárt gondolkodást. Azonfelül azt is számba kell vennünk, hogy gondolati meghatározások nélkül nincs filozófiaművelés. A gondolati meghatározások viszont eleve feltételeznek vezérlő-irányító elveket. Minden konzisztens gondolat halad valamilyen irány felé. A gondolat új gondolatra tör, miközben magán viseli az adott kor szellemi állapotának lenyomatát. Ha figyelmen kívül hagynánk a gondolkodásnak ezt az önszabályzó mozzanatát valamint szociológiai faktorát (a gondolati műveleteket átvesszük a szellemi köztudatból), akkor lényegében egy atomisztikus és parttalan gondolkodáshoz érkeznénk el. Mintha csak egyéni gondolatok, magára maradó s csapongó elmefuttatások léteznének, melyek között nincs, összerendezést előse-

gító kapocs, ezért nem is kristályosodhat ki valamiféle objektív igazság. A világban való gondolati eligazodás reményét mégsem lenne jó s indokolt feladnunk. Szükségünk van a történelem menetéből leszűrt általános tapasztalatra s gondolkodásunk általános fogódzó pontjaira, *elfogadott* elveire és igazságaira. Még akkor is, ha mindezt természetesen nem lehet előre mesterségesen előírni a gondolkodásnak, vagy totalitárius nyomásként megparancsolni.

A szimpozionnak nyilvánvalóan nem az volt a feladata, hogy eldöntse a fenti, illetőleg a többi felmerülő dilemmát. De jó alkalom volt a konferencia arra, hogy szembesüljenek a szakértők s az érdeklődők fontos filozófiai, esztétikai és politikai kérdésekkel. Az előadások és a viták minden bizonnyal segítettek abban, hogy differenciáltabban s ezért reálisabban ítéljük meg a Lukács-életművet.

Befejezésül soroljuk fel a konferenciára meghívott előadókat s témáikat. Zoltán Tarr (USA): Weber és Lukács, Werner Jung (NSZK): A mindennapi élet ontológiájához, Antonio Infranca (Olaszország): A lukácsi munkafogalom az Ontológiában, Tanja Tonezzer (Brazília): Lukács Brazíliában, Vajda Mihály: A filozófus és a politika: Heidegger és Lukács, Bayer József: Lukács és a sztálinizmus, Mezei György: Az Ontológia üzenete. És természetesen a Lukács-kör tagjai: Szabó Tibor: Az „igazi ember” a késői Lukácsnál, Kapocsi Erzsébet: Lukács és a frankfurti iskola, Révész Mihály: Esztétika és lételmélet, Tráser László: Az idős Lukács Sztálinról, Besenyi Sándor: Az érték kategóriája az Ontológiában, Krémer Sándor: A prolegomena szabadság-koncepciója, Máté Zsuzsanna: A nembeli létező problematikája, Tóth János: Szerves és szervetlen létszféra Lukácsnál, Siroki Dénes: Nembeliség és formációelmélet az Ontológiában s végül: Karikó Sándor: A nonkonformista konformisták. Lukács kísérlete egy áldilemma elemzésére.

Csak a rend kedvéért: a Szegedi Lukács-kör tagja volt még a fájdalmasan fiatalon elhunyt Karácsonyi Péter és Rákai István, továbbá a körben dolgozott az azóta Szegedről elkerült Székely László.

A Szegedi Lukács-kör szeretné önálló kötetben, magyar és német nyelven megjelentetni a konferenciára készült valamennyi anyagot.